Dielddanuori suohkan | Tjeldsund kommune

Jordvernstrategi for Tjeldsund kommune 2026-2030

Vedtatt i kommunestyret 13.05.2026 i sak 25/26

INNHOLD

1. Bakgrunn 3
2. Formål og virkeområde 3
3. Forankring 3
4. Hvorfor er jordvern viktig? 4
5. Føringer for jordvern i kommunen 4
Overordnede føringer 4
Regionale føringer 4
Kommunale føringer 4
6. Dyrka jord, produksjon og dyrkbar jord i tjeldsund 5
Dyrkbar jord 5
Omdisponering og utviklingstrekk 5
Kommunens andel av nasjonalt jordvernmål 6
Jordbruksareal ute av drift og driveplikt 6
7. Påvirkningsfaktorer og arealpress i kommunen 6
Prinsipper for nydyrking og jordflytting 7
8. Strategisk retning for jordvern i Tjeldsund 7
9. Tiltak og oppfølging 2026–2030 8
Vedlegg 1. 10
Begrepsavklaringer 10
Vedlegg 2. 13
Faglig kunnskapsgrunnlag for jordvern 13
Vedlegg 3. 15
Lovverk og overordnede føringer for jordvern 15
Vedlegg 4 18
Kunnskapsgrunnlag: Jordressurser og utvikling i Tjeldsund 18

1. BAKGRUNN

Dyrka jord er en ikke-fornybar ressurs og grunnlaget for framtidig matproduksjon, bosetting og verdiskaping i landbruket. Arealene gir også viktige økosystemtjenester som karbonlagring, flomdemping, biologisk mangfold og kulturlandskap.

Nasjonale myndigheter har skjerpet jordvernet og fastsatt et mål om at det årlig ikke skal omdisponeres mer enn 2 000 dekar dyrka jord på landsbasis innen 2030. Kommunene har en nøkkelrolle i å nå dette målet gjennom sin arealplanlegging.

I Tjeldsund er jordbruket i hovedsak basert på husdyrhold, med noe produksjon av poteter, grønnsaker og bær. Jordbruksarealene er spredt, men med særlig viktige konsentrasjoner på Evenskjer, Fjelldal og Kongsvik/Ballstad. Samtidig opplever spesielt Evenskjer og Fjelldal et økende utbyggingspress, blant annet knyttet til sentrumsutvikling og utvidelse av Norges Brann- og redningsskole. Dette gir økt risiko for nedbygging av verdifulle jordressurser.

På denne bakgrunn har kommunestyret vedtatt å utarbeide en jordvernstrategi. Strategien er en temaplan og skal være retningsgivende for kommunens arealplanlegging, byggesaksbehandling og landbruksforvaltning.

2. FORMÅL OG VIRKEOMRÅDE

Formålet med jordvernstrategien er å sikre at dyrka og dyrkbar jord i Tjeldsund kommune forvaltes som en langsiktig og ikke-fornybar ressurs, og at omdisponering av jordbruksareal begrenses til et minimum.

Strategien skal:

- Gi et tydelig kunnskapsgrunnlag om jordressursene i kommunen
- Bidra til tidlige og forutsigbare arealavklaringer i planprosesser
- Styrke jordvernhensyn i kommunens arealplanlegging og saksbehandling

Strategien er en temaplan og er ikke juridisk bindende, men skal være retningsgivende for kommuneplanens arealdel, reguleringsplaner, byggesaksbehandling og landbruksforvaltning.

Strategien omfatter alt dyrka og dyrkbart jordbruksareal i kommunen og gir overordnede prioriteringer og prinsipper for videre planlegging.

3. FORANKRING

Kommunestyret i Tjeldsund kommune vedtok i sak 147/24 å utarbeide en kommunal jordvernstrategi. Strategien er utarbeidet som en temaplan og er ikke juridisk bindende, men skal være retningsgivende for kommunens planlegging og saksbehandling.

Arbeidet er gjennomført av administrasjonen i dialog med landbruksnæringen og andre berørte aktører, blant annet gjennom møter og innspill i forbindelse med kommuneplanarbeidet.

4. HVORFOR ER JORDVERN VIKTIG?

Dyrka og dyrkbar jord er en ikke-fornybar ressurs og grunnlaget for framtidig matproduksjon, beredskap og verdiskaping. Norge har begrensede jordbruksarealer, og tap av jord gir varige konsekvenser for muligheten til å produsere mat lokalt og nasjonalt.

Jordbruksarealer bidrar også med viktige økosystemtjenester, blant annet naturmangfold, karbonlagring, flomdemping og levende kulturlandskap. Samlet gjør dette jordressursene til et viktig grunnlag for bærekraftige lokalsamfunn.

I Tjeldsund kommune er jordbruksarealene spredt og begrensede, og flere av de beste arealene ligger i områder med utbyggingspress. Dette gjør det særlig viktig med en langsiktig og restriktiv forvaltning av jordressursene.

Mer detaljert faglig bakgrunn om jordvernets betydning for matsikkerhet, naturmangfold, klima, flomdemping og verdiskaping er samlet i vedlegg 2 – *Faglig kunnskapsgrunnlag for jordvern*

5. FØRINGER FOR JORDVERN I KOMMUNEN

OVERORDNEDE FØRINGER

Kommunens arbeid med jordvern bygger på internasjonale, nasjonale og regionale mål for bærekraftig arealforvaltning. FNs bærekraftsmål, særlig mål 2 (matsikkerhet) og mål 15 (liv på land), understreker behovet for å bevare grunnlaget for matproduksjon og naturressurser.

Stortinget har fastsatt et nasjonalt mål om at årlig omdisponering av dyrka jord ikke skal overstige 2 000 dekar innen 2030. Kommunene har en nøkkelrolle i å nå dette målet gjennom sin arealplanlegging.

Plan- og bygningsloven og jordloven er de viktigste juridiske virkemidlene for å sikre jordvernet. *Utfyllende omtale av lovverk og nasjonale føringer finnes i vedlegg 3.*

REGIONALE FØRINGER

Statsforvalteren og regionale planer for Troms legger til grunn at dyrka og dyrkbar jord skal beskyttes mot nedbygging, og at arealforvaltningen skal bidra til matsikkerhet, naturmangfold og bærekraftig utvikling.

KOMMUNALE FØRINGER

I Tjeldsund kommune er jordvern forankret i kommuneplanens samfunnsdel og arealdel. Kommunen har blant annet:

- Prioritert fortetting framfor nedbygging av jordbruksareal
- Redusert tidligere avsatte byggeområder
- Avsatt hensynssoner for kjerneområder landbruk
- Gjennomført konsekvensutredninger med jordressurser som sentralt tema
- Lagt jordvern til grunn for videre planlegging og byggesaksbehandling

Denne jordvernstrategien konkretiserer og operasjonaliserer disse føringene i kommunens daglige forvaltning.

6. DYRKA JORD, PRODUKSJON OG DYRKBAR JORD I TJELDSUND

Tjeldsund kommune har om lag 20 124 dekar jordbruksareal (NIBIO arealbarometer). Jordbruksarealene er spredt i kommunen, med særlig viktige konsentrasjoner blant annet ved Evenskjer, Fjelldal og Kongsvik/Ballstad.

Jordsmonnkartlegging dekker i dag mindre enn 10 prosent av fulldyrka og overflatedyrka jord i kommunen, noe som gir et begrenset kunnskapsgrunnlag om jordkvalitet. Kommunen må derfor i mange tilfeller basere vurderinger på tilgjengelige temakart og arealressurskart.

Produksjonen i kommunen er i hovedsak grovfôrbasert. Om lag 86,2 % av arealbruken er knyttet til grovfôrproduksjon og om lag 13,7 % til innmarksbeite (utmark er ikke inkludert).

DYRKBAR JORD

I Tjeldsund er om lag 30 247 dekar registrert som dyrkbar jord. En stor del av disse arealene er i dag registrert som skog (55,6 %) og myr (32,3 %). Dyrkbar-jordkartet er den eneste landsdekkende kilden for slike arealer, men har begrensninger og må derfor brukes med faglig skjønn i planleggingen.

OMDISPONERING OG UTVIKLINGSTREKK

Analyser av kartgrunnlag og rapportering viser at jordbruksareal er under press. Endringsanalyse av AR5 indikerer at om lag 246 dekar jordbruksareal er bygd ned i perioden 2003–2025, tilsvarende om lag 11 dekar per år i gjennomsnitt. KOSTRA-tall viser at om lag 294 dekar dyrka jord er omdisponert de siste 20 årene (2005–2024), tilsvarende et gjennomsnitt på 14,7 dekar per år.

KOMMUNENS ANDEL AV NASJONALT JORDVERNMÅL

Beregningen viser at Tjeldsund kommune utgjør om lag 0,18 % av det nasjonale jordbruksarealet. Dersom den nasjonale målsettingen om maksimalt 2000 dekar årlig omdisponering fordeles forholdsmessig, tilsvarer dette om lag 3–4 dekar per år for kommunen.

Selv om kommunens andel av det nasjonale jordbruksarealet er liten i nasjonal sammenheng, viser historiske tall at gjennomsnittlig årlig nedbygging i perioden 2003–2025 har ligget betydelig høyere enn denne beregnede andelen. Dette understreker behovet for en mer restriktiv praksis framover.

JORDBRUKSAREAL UTE AV DRIFT OG DRIVEPLIKT

Statistikk basert på produksjonstilskudd viser at en høy andel av jordbruksarealet kan være ute av drift i kommunen. Dette svekker matproduksjonspotensialet og øker sårbarheten for nedbygging og gjengroing. Oppfølging av driveplikt og langsiktige leieforhold er derfor viktige virkemidler for å holde jordressursene i hevd.

Mer detaljert metode, datagrunnlag og utdypende analyser er samlet i vedlegg 4: *Kunnskapsgrunnlag: jordressurser og utvikling i Tjeldsund*

7. PÅVIRKNINGSFAKTORER OG AREALPRESS I KOMMUNEN

I Tjeldsund kommune oppstår det jevnlig interessekonflikter mellom jordvern og andre samfunnsformål. Utbyggingsbehov og arealkrevende tiltak sammenfaller ofte med dyrka og dyrkbar jord, som gjerne ligger flatt, tilgjengelig og sentralt.

Viktige påvirkningsfaktorer er blant annet:

- Næringsutvikling og behov for større næringsarealer
- Boligbygging og tettstedsutvikling
- Samferdsel, teknisk infrastruktur og energianlegg
- Klimatilpasningstiltak og andre miljøformål
- Landbrukets egne bygninger og driftsanlegg
- Flom- og rasfare som begrenser alternative byggeområder
- Gjengroing og areal ute av drift
- Økt maskinstørrelse og driftsmessige utfordringer på små teiger

Disse forholdene bidrar samlet til press på jordressursene og understreker behovet for tydelige prioriteringer, restriktiv omdisponering og effektiv arealbruk.

En mer detaljert gjennomgang av påvirkningsfaktorer finnes i vedlegg 4.

PRINSIPPER FOR NYDYRKING OG JORDFLYTTING

I Tjeldsund kommune skal bevaring av eksisterende dyrka jord ha høyeste prioritet. Nydyrking og jordflytting kan i enkelte tilfeller benyttes som avbøtende tiltak, men regnes ikke som fullgod erstatning for tap av etablert jordbruksareal.

Ved planlegging og behandling av tiltak som berører dyrka eller dyrkbar jord skal følgende prioriteringsrekkefølge legges til grunn:

1. Nedbygging av dyrka jord skal unngås
2. Fortetting, transformasjon og bruk av allerede omdisponerte arealer skal vurderes før nye jordbruksarealer tas i bruk
3. Midlertidige løsninger skal vurderes før permanent omdisponering
4. Flytting og gjenbruk av matjord kan benyttes som avbøtende tiltak
5. Nydyrking skal kun vurderes som siste alternativ

Ved reguleringsplaner og større tiltak som berører dyrka jord skal det som hovedregel stilles krav om matjordplan.

Mer detaljert faglig omtale av nydyrking, jordflytting og regelverk finnes i vedlegg 4.

8. STRATEGISK RETNING FOR JORDVERN I TJELDSUND

Gjennomgangen av jordressurser, utviklingstrekk og påvirkningsfaktorer viser at Tjeldsund kommune står overfor et reelt arealpress. Samtidig er jordbruksarealene en begrenset og langsiktig samfunnsressurs som er avgjørende for matproduksjon, beredskap, naturmangfold og lokal verdiskaping.

Kommunen skal derfor føre en restriktiv og forutsigbar praksis ved omdisponering av dyrka og dyrkbar jord. Jordvern skal være et gjennomgående hensyn i all arealplanlegging, og avklares tidlig i planprosesser og ved behandling av dispensasjonssaker.

9. TILTAK OG OPPFØLGING 2026–2030

I Tjeldsund kommune skal jordvern ivaretas gjennom tidlig og forutsigbar arealplanlegging, restriktiv praksis ved omdisponering av dyrka jord og systematisk oppfølging av jordressursene.

Tiltakene nedenfor konkretiserer hvordan strategien skal følges opp i perioden 2026–2030. Tiltakene skal rulleres og vurderes årlig i forbindelse med kommunens plan- og budsjettarbeid.

Tiltak	Hva skal gjøres	Ansvar	Frist	Oppfølging/status
Matjordplan	Innføre krav om matjordplan i alle regulerings- og byggesaker som berører dyrka jord	Planavdeling	2026	Rutine vedtatt
Areal- og jordbruksregnskap	Etablere årlig oversikt over omdisponert jord, nydyrking og areal i drift/ute av drift	Plan/landbruk	2026 → årlig	Årsrapport
Kartlegging av kjerneområder	Kartlegge og klassifisere viktige jordbruksarealer (A–C/kjerneområder) og innarbeide i kommuneplanens arealdel	Landbruk/plan	2027	Vedtatt i KPA
Driveplikt-tilsyn	Etablere faste rutiner for oppfølging av driveplikt og kontakt med eiere av areal ute av drift	Landbruk	2027 → løpende	Årlig tilsynsliste
Alternativvurdering i plansaker	Kreve dokumentasjon på reelle alternativer utenom dyrka jord i alle plan- og dispensasjonssaker	Planavdeling	Umiddelbart	Fast praksis
Konsekvensutredning	Kreve konsekvensutredning ved tap av dyrka eller dyrkbar jord	Planavdeling	Umiddelbart	Saksbehandling
Fortetting før nedbygging	Prioritere fortetting og transformasjon av eksisterende	Planavdeling	Løpende	Planstrategi/KPA

Tiltak	Hva skal gjøres	Ansvar	Frist	Oppfølging/status
	byggeområder før nye jordbruksarealer tas i bruk			
Kompetanseheving	Gjennomføre årlig opplæring om jordvern for politikere og saksbehandlere	Kommunedirektør	Årlig	Rapportert
Årlig jordvernrapport	Legge fram årlig status for jordvern og måloppnåelse for kommunestyret	Landbruk/plan	Årlig	Politisk sak
Kompensasjonsordning	Utrede mulig jordvernfond/avgift ved nedbygging av dyrka jord	KST/økonomi	2027	Politisk behandling

VEDLEGG 1.

BEGREPSAVKLARINGER

Agronomi: landbruksfaglig kunnskap om jordbruk og jordkultur.

Animalske produkter: matvarer som inneholder ingredienser fra dyreriket, som kjøtt, fisk, egg eller melkeprodukter.

Arealnøytralitet: netto tap av natur. For å bli arealnøytral kommune må man bygge tettere eller gjenbruke allerede utbygde områder til nye formål, eller kompensere for nedbygging av naturarealer ved å restaurere andre naturområder. Målet med arealnøytralitet er å oppnå netto null tap av natur, i tråd med anbefalingene fra FNs naturpanel i forbindelse med naturkrisen.

AR5: et heldekkende, nasjonalt kart som beskriver arealressursene ut fra produksjonsgrunnlaget for jord- og skogbruk.

Biologisk mangfold: det mangfoldet av liv som finnes på jorda. Begrepet fatter både de levende organismer (arter), naturtypene (økosystemene) disse artene lever i, og det genetiske mangfoldet innen de enkelte artsgrupper.

Dekar: En arealenhet som tilsvarer 1000 kvadratmeter. Symbolet for dekar er daa.

DKM: digitalt markslagskart. KM – Digitalt Markslagskart er et nasjonalt kartdatasett som beskriver driftsmessige egenskaper for jordbruksareal. Kartet klassifiserer jorda etter hvor lett den kan drives, og brukes i arealplanlegging, konsekvensutredninger og landbruksforvaltning.

DKM deler jordbruksareal inn i tre klasser:

- **Lettbrukt jord** – flate eller svakt hellende arealer med god arrondering og effektiv drift
- **Mindre lettbrukt jord** – områder med mer helling, små teiger eller driftsmessige utfordringer
- **Tungbrukt jord** – bratte, oppdelte eller vanskelig tilgjengelige arealer med høy driftskostnad

DKM gir viktig informasjon når jordsmonnkart ikke finnes, og supplerer AR5-kartet som viser markslagstyper. Tjeldsund kommune benytter DKM som en del av kunnskapsgrunnlaget i jordvernstrategien og i konsekvensvurderinger av nye utbyggingsforslag.

DKM viser *hvordan jorda kan drives*, mens AR5 viser *hva slags jordbruksareal det er*. Dette gjør DKM særlig nyttig for å vurdere driftsmessige konsekvenser av omdisponering av matjord og for å prioritere hvilke arealer som bør ha sterkest vern

Dyrka jord deles inn i følgende:

- **Fulldyrka jord:** Jordbruksareal som er dyrka til vanlig pløyedybde, og kan benyttes til åkervekst eller til eng, og som kan fornyes ved pløying.
- **Overflatedyrka jord:** Jordbruksareal som for det meste er rydda og jevna i overflaten, slik at maskinell høsting er mulig.
- **Innmarksbeite:** Jordbruksareal som kan benyttes som beite, men som ikke kan høstes maskinelt. Minst 50 % av arealet skal være dekt av kulturgras eller beitetålende urter.

Dyrkbar jord: Areal som ikke er fulldyrka, men som kan dyrkes opp til fulldyrka jord, og som holder kravene til klima og jordkvalitet for plantedyrking. Dyrkbar jord har vern på samme måte som dyrket jord. Dyrkbar jord kan være registrert på arealtypene overflatedyrka jord, innmarksbeite, skog, åpen fastmark og myr. Tidligere fulldyrka jord som er grodd igjen til skog, blir registrert som dyrkbar jord. Det er ikke all dyrkbar jord som er aktuell å dyrke opp, fordi de er underlagt restriksjoner. For eksempel forbud mot nydyrking av myr.

Jordbruksareal: sterkt kulturpåvirket mark, med permanent vegetasjonsdekke (eng/beite) eller periodisk vegetasjonsdekket (åker) (def. NIBIO). Jordbruksareal er som dyrka jord delt inn i fulldyrka jord, overflatedyrka jord og innmarksbeite.

Jordhelse: beskriver jordas fysiske, kjemiske og biologiske egenskaper og innebærer at disse komponentene fungerer optimalt sammen slik at jorda kan levere viktige økosystemtjenester.

Jordsmonn: den øverste delen av jorda, hvor plantene har røttene sine. Godt jordsmonn er avgjørende for å opprettholde økosystemer, drive sunn og næringsrik matproduksjon og utvikle landbruket.

Jordsmonnkartlegging: En kartlegging hvor jordas egenskaper og ressurs dokumenteres og stedfestes. Informasjonen legger grunnlag for beslutninger innen agronomi og arealplanlegging.

Jordvern: vern av jord som drives i dag, og av arealer som er egnet til jordbruksformål etter oppdyrking en gang i framtiden.

Karbonlager: de største naturlige karbonlager finnes i hav, myr og skog. Naturlig karbonlagring skjer gjennom ulike biologiske prosesser. En slik prosess er fotosyntesen i planter der CO_2 tas ut av atmosfæren og lagres som karbon i vegetasjonen.

Klimasoner: Norge er inndelt i 6 agroklimatiske soner basert på modning av korn og avlingspotensial for gras (Skjelvåg 1987).

LNFR - en av seks mulige hovedgrupper av arealformål i kommuneplanens arealdel. LNFR står for planformål landbruk, natur, friluftsliv og reindrift.

KOSTRA: en forkortelse for kommune-stat-rapportering. Gjennom KOSTRA sender alle norske kommuner og fylkeskommuner inn tall fra sine tjenesteområder til Statistisk sentralbyrå. Innen jordvern rapporteres arealer som omdisponeres gjennom vedtak etter plan- og bygningsloven og jordloven. Disse rapporteres inn når vedtaket gjøres, selv om det kan ta flere år før arealene bygges ned. Det nasjonale jordvernmålet er basert på KOSTRA-rapportering.

Nedbygging: den faktiske bruk av jordbruksarealet er endret, og det er satt opp bygninger eller lagt et dekke som hindrer planteproduksjon.

Nydyrkingsfond: fond som betales inn til ved nedbygging av dyrka jord og som man kan søke tilskudd fra ved nydyrking.

Omdisponering: det gis en tillatelse for at dyrka jord eller dyrkbar jord kan brukes til andre formål enn jordbruksproduksjon. I utgangspunktet er det forbud mot omdisponering, men kommunen kan i særlige tilfeller gi tillatelse.

Økosystemtjenester: er et samlebegrep for alle de grunnleggende goder som naturen forsyner oss med. De kan kategoriseres i fire kategorier:

- Støttende tjenester - som fotosyntesen, nedbryting av biologisk avfall og kretsløende i naturen.
- Forsynende tjenester - som mat via planter og dyr via kan spise, klær fra plantefiber og ull og virkestoffer til medisin.
- Regulerende tjenester - som vann som sirkulerer og renses fortløpende, røtter som binder jorda og hindrer erosjon, nedbrytere som produserer næringsrik jord og pollinerende insekter som sørger for god produksjon hos plantene.
- Opplevelses- og kunnskapstjenester - som verdier knyttet til rekreasjon, friluftsliv, naturbasert turisme, inspirasjon for kunst, opplæring og forskning.

VEDLEGG 2.

FAGLIG KUNNSKAPSGRUNNLAG FOR JORDVERN

1. Hva er jordvern?

Jordvern handler om å ta vare på dyrka og dyrkbar jord som grunnlag for matproduksjon og samfunnsutvikling. Jordsmonn dannes svært langsomt, og god matjord bruker hundrevis av år på å utvikles. Jordbruksjord regnes derfor i praksis som en ikke-fornybar ressurs.

I nyere forståelse omfatter jordvern også bevaring av jordas økosystemtjenester. Jordbruksarealer har verdi ikke bare for matproduksjon, men også for naturmangfold, klimatilpasning, karbonlagring og levende lokalsamfunn.

2. Jordvernets betydning for matsikkerhet og beredskap

Befolkningen øker både globalt og nasjonalt, samtidig som klimaendringer, krig og internasjonale kriser påvirker verdens matforsyning. Dette har tydeliggjort betydningen av nasjonal matproduksjon og robuste jordressurser.

Norge har begrensede jordbruksarealer sammenlignet med mange andre land. Kun om lag 3 prosent av landarealet er dyrka jord, og en liten andel av dette egner seg til matkorn, grønnsaker og poteter. Mulighetene for nydyrking er også begrensede, både av hensyn til klima, topografi og naturverdier.

Selv om Norge i stor grad er selvforsynt med animalske produkter, importeres betydelige mengder korn, frukt, grønnsaker og innsatsfaktorer til kraftfôr. Dette gjør norsk matproduksjon sårbar for internasjonale forstyrrelser.

Kvaliteten på jordbruksarealene som bygges ned har stor betydning. Tap av arealer med høy jordkvalitet i gode klimasoner gir større konsekvenser for framtidig matproduksjon enn tap av mindre produktive arealer. Samtidig har ulike jordtyper ulik produksjonsevne under ulike klimaforhold, noe som understreker behovet for å ta vare på hele ressursgrunnlaget.

3. Jordvernets betydning for naturmangfold

Tap av naturmangfold er en av de store miljøutfordringene globalt og nasjonalt. Arealendringer er blant de viktigste årsakene til naturtap.

Jordbruksarealer og kulturlandskap kan være leveområder for mange arter. Langvarig jordbruksdrift har skapt et variert kulturlandskap som ofte har høy biologisk verdi. Samtidig kan oppdyrking av skog og annen natur redusere leveområder for arter.

Jordsmonnet i seg selv inneholder et rikt biologisk liv av mikroorganismer og insekter som er viktige for jordas fruktbarhet. Nedbygging eller dårlig forvaltning av jordbruksarealer kan svekke disse økologiske funksjonene.

Pollinerende insekter og andre økosystemtjenester er også avgjørende for jordbruksproduksjonen. Reduksjon i naturmangfold kan dermed påvirke matproduksjonen direkte.

4. Jordbruksarealer og flomdemping

Jord med god struktur har stor evne til å infiltrere og holde tilbake vann. Jordbruksarealer, myr og åpne flater fungerer derfor som naturlige flomdempere.

Når slike arealer bygges ned og erstattes av tette flater, reduseres infiltrasjonsevnen. Dette gir økt overflateavrenning og større risiko for overvann, flom og skader på infrastruktur.

Med forventet økning i hyppighet og intensitet av nedbør som følge av klimaendringer, blir jordas evne til å håndtere vann stadig viktigere i arealplanleggingen.

5. Jordvern og klima – karbonlagring

Arealbruk påvirker kommunens klimagassutslipp. Jordbruksjord, skog og myr lagrer betydelige mengder karbon.

Nedbygging av jordbruksarealer reduserer arealets evne til karbonopptak og kan føre til utslipp av lagret karbon. Nydyrking av skog eller myr gir ofte betydelige klimagassutslipp fordi langsiktige karbonlagre brytes ned.

Å ta vare på eksisterende jordbruksarealer bidrar derfor både til å redusere utslipp og til å opprettholde karbonlagring.

6. Jordvernets betydning for verdiskaping og lokalsamfunn

Landbruket er avhengig av tilgang på sammenhengende og produktive jordbruksarealer. Når arealer bygges ned eller deles opp, svekkes driftsgrunnlaget for gårdsbrukene.

Dette kan påvirke sysselsetting, bosetting og verdiskaping både i primærnæringen og i tilknyttede næringer som foredling, transport og tjenesteyting.

Jordbruksarealer er også en viktig del av kulturlandskapet og har betydning for rekreasjon, friluftsliv, kulturhistorie og reiseliv. Åpne landskap og aktive gårdsbruk bidrar til attraktive lokalsamfunn.

VEDLEGG 3.

LOVVERK OG OVERORDNEDE FØRINGER FOR JORDVERN

1. Innledning

Forvaltning av dyrka og dyrkbar jord skjer innenfor rammene av internasjonale mål, nasjonale føringer, lover og regionale og kommunale planer. Dette vedlegget gir en oversikt over de viktigste styringsdokumentene som legger føringer for kommunens arbeid med jordvern.

2. Internasjonale føringer

FNs bærekraftsmål

FNs medlemsland vedtok i 2015 17 mål for bærekraftig utvikling fram mot 2030. Flere av målene har direkte betydning for jordvern og forvaltning av jordressurser.

Særlig relevante mål er:

- Mål 2 – Utrydde sult: sikre matsikkerhet, bedre ernæring og fremme bærekraftig landbruk
- Mål 15 – Liv på land**:** beskytte, gjenopprette og fremme bærekraftig bruk av økosystemer og stanse tap av naturmangfold

Bevaring av jordbruksarealer er en forutsetning for å nå disse målene.

3. Nasjonalt lovverk

Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven (PBL) er kommunens viktigste verktøy for arealforvaltning.

Lovens formål er å fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Gjennom loven skal alle kommuner ha:

- Kommuneplanens samfunnsdel
- Kommuneplanens arealdel
- Reguleringsplaner

Kommuneplanens arealdel fastsetter arealformål og gir rammer for framtidig arealbruk. Jordvern ivaretas blant annet gjennom arealformålet landbruks-, natur- og friluftsformål samt reindrift (LNFR).

Innenfor LNFR-områder er det sterke begrensninger på nedbygging og annen bruk som ikke er knyttet til landbruksdrift.

Plan- og bygningsloven åpner for dispensasjoner i særlige tilfeller. Hyppig bruk av dispensasjoner kan svekke planenes forutsigbarhet og jordvernet.

Jordloven

Jordloven skal sikre at arealressursene brukes på en måte som er til beste for samfunnet og landbruket, både for nåværende og framtidige generasjoner.

Loven legger vekt på:

- Vern av dyrka og dyrkbar jord
- Miljøforsvarlig forvaltning
- Hensyn til kulturlandskap og produksjonsgrunnlag

Lovens § 9 inneholder et generelt forbud mot omdisponering:

«Dyrka jord må ikkje brukast til føremål som ikkje tek sikte på jordbruksproduksjon. Dyrkbar jord må ikkje disponerast slik at ho ikkje vert eigna til jordbruksproduksjon i framtida.»

Vedtak etter plan- og bygningsloven kan likevel overstyre jordloven gjennom endret arealformål. Dette understreker betydningen av jordvern i kommunal planlegging.

4. Nasjonale føringer og strategier

Nasjonal jordvernstrategi

Stortinget har vedtatt et nasjonalt jordvernmål om at årlig omdisponering av dyrka jord ikke skal overstige 2 000 dekar innen 2030.

Kommunene har en sentral rolle i å nå dette målet gjennom planlegging og arealforvaltning.

Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging (2023–2027)

Regjeringen forventer at kommunene:

- Prioriterer fortetting og transformasjon framfor nedbygging av jordbruksarealer
- Vurderer å tilbakeføre tidligere avsatte byggeområder

- Fører en restriktiv praksis for omdisponering av dyrka jord
- Ivaretar jordvern særlig i pressområder

Statlige planretningslinjer for arealbruk og mobilitet

Retningslinjene legger til grunn:

- Effektiv arealbruk og fortetting for å redusere nedbygging av dyrka jord
- Redusert behov for nye utbyggingsområder som svekker presset på jordbruksarealer
- Helhetlige konsekvensutredninger for å legge til rette for at jordvern inngår som en del av vurderingen av bærekraft i plansaker

5. Regionale føringer

Statsforvalteren i Troms og Finnmark

Statsforvalteren legger til grunn at dyrka og dyrkbar jord skal beskyttes mot omdisponering til andre formål. Jordvern er en nasjonal og regional interesse som skal ivaretas i kommunal planlegging.

Regionale planer

Relevante regionale planer framhever blant annet:

- landbrukets betydning for matsikkerhet og beredskap
- bevaring av kjerneområder for jordbruk
- helhetlig arealforvaltning
- integrering av hensyn til natur, klima og vannmiljø

6. Kommunale føringer

I Tjeldsund kommune er jordvern forankret i kommuneplanens samfunnsdel og arealdel. Kommunen har blant annet:

- Lagt til rette for fortetting framfor spredt utbygging
- Redusert tidligere avsatte byggeområder
- Avsatt hensynssoner for kjerneområder landbruk
- Gjennomført konsekvensutredninger der jordressurser er et sentralt tema
- Styrket jordvernhensyn i plan- og byggesaksbehandling

Den kommunale jordvernstrategien konkretiserer og operasjonaliserer disse føringene.

VEDLEGG 4

KUNNSKAPSGRUNNLAG: JORDRESSURSER OG UTVIKLING I TJELDSUND

Dette vedlegget dokumenterer kunnskapsgrunnlaget for jordressurser, produksjon, omdisponering og drift av jordbruksareal i kommunen.
Formålet er å gi et faglig og etterprøvbart grunnlag for vurderingene som gjøres i jordvernstrategien

1. Datakilder og kartgrunnlag:

Følgende datakilder er lagt til grunn:

- NIBIO Arealbarometer
- AR5 arealressurskart
- DMK (detaljert markslagkart)
- Jordsmonnkart
- KOSTRA (SSB)
- Produksjonstilskudd (PT)
- Flyfoto og visuell kontroll

2. Jordbruksareal i kommunen:

I kommunen er om lag **20 124 dekar jordbruksareal** registrert.

Dette utgjør:

- ca. **0,18 % av Norges jordbruksareal**
- ca. **0,18 % av kommunens landareal**

Jordbruksarealene er spredt, med konsentrasjoner blant annet ved Evenskjer, Fjelldal og Kongsvik/Ballstad.

3. Beregning av kommunens andel av nasjonalt jordvernmål

Kommunens andel av nasjonalt jordbruksareal er beregnet slik:

20 124 daa / 11 205 000 daa = 0,18 %

Tilsvarende andel av nasjonalt jordvernmål:

2000 daa × 0,0018 ≈ **3–4 daa per år**

Dette viser at kommunen, for å være i samsvar med nasjonale mål, i praksis bør ha svært lav eller ingen årlig nedbygging av dyrka jord.

4. Jordsmonn og jordkvalitet

Mindre enn 10 % av fulldyrka og overflatedyrka jord er jordsmonnkartlagt.
Dette gir begrenset kunnskap om jordkvalitet og gjør at vurderinger i planlegging ofte må baseres på AR5/DMK og faglig skjønn.

Jordsmonnkart gir informasjon om:

- Jordtype
- Drenering
- Produksjonsevne
- Miljøsårbarhet

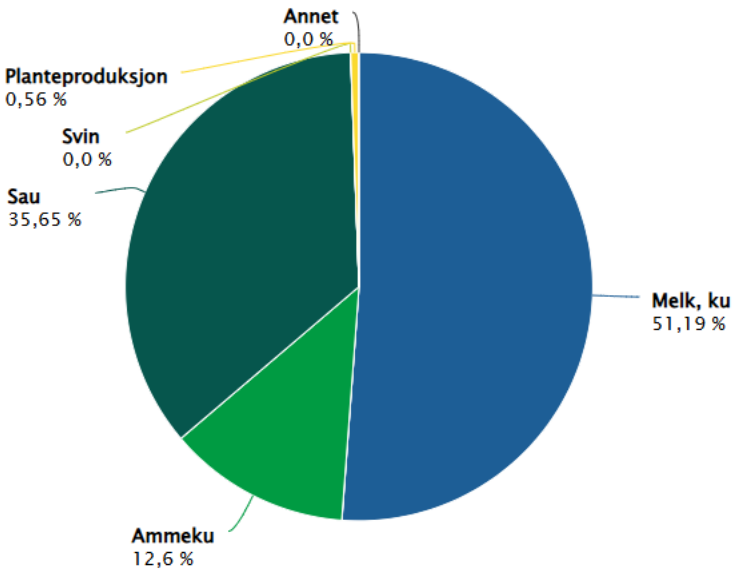
5. Produksjon og verdiskaping

Arealbruken er hovedsakelig grovfôrbasert:

- 86,2 % grovfôr
- 13,7 % innmarksbeite

NIBIO-tall (2022) viser:

- bruttoprodukt jordbruk: 17,69 mill. kr
- ca. 37 årsverk

6. Dyrkbar jord

Om lag **30 247 dekar** er registrert som dyrkbar jord.

Fordeling:

- 55,6 % skog
- 32,3 % myr
- 84,9 % i klimasone 4

Kartleggingen stammer fra 1960-tallet og har begrensninger, men er eneste tilgjengelige nasjonale grunnlag. Nydyrking vurderes ikke som fullgod erstatning for tap av eksisterende dyrka jord på grunn av:

- Lavere produksjonsevne
- Klimakonsekvenser
- Naturinngrep
- Begrenset tilgjengelig areal

7. AR5-endringsanalyse (2003–2025)

For å gi et estimat på hvor mye jordbruksareal som er bygd ned i Tjeldsund kommune, er det gjennomført en sammenligning mellom den eldste tilgjengelige versjonen av AR5 (2010) og gjeldende versjon per november 2025.

Årsversjonen fra 2010 viser situasjonen etter oppdatering basert på flyfoto fra 2003 (tidligere Tjeldsund kommune) og 2006 (tidligere Skånland kommune). I mars 2025 ble det gjennomført en ny oppdatering av AR5 for hele kommunen, basert på flyfoto fra perioden 2020–2024. Eventuelle endringer som kommunen selv har gjort i AR5 etter denne oppdateringen er også inkludert i analysen. Samlet gir dette en måleperiode på opptil 22 år.

Tabell 1 viser endringer i arealtyper fra 2010 til 2025, oppgitt i dekar. Endringer som kan skyldes nedbygging av jordbruksareal er markert særskilt.

Tabell 1 Endring i arealtypar frå 2010 til 2025, tal i dekar. Endringar som kan gjelde nedbygging av jordbruksareal er markert med feit skrift.

Arealtype	**2025**								
2010	Bebygd	Samf.	Full-dyrka	Overfl-dyrka	Innm-beite	Skog	Åpen fm	Myr	Sum
Bebygd		36	7	-	-	20	20	-	82
Samf.	71		31	5	8	303	71	14	503
Fulldyrka	**194**	**32**		20	14	212	**102**	17	592
Overfl.d	**11**	**4**	70		4	48	**8**	-	147
Innm.b	**54**	**11**	522	511		260	**51**	3	1 412
Skog	353	235	256	32	491		305	59	1 732
Åpen fm.	3 273	171	298	69	16	575		10	4 412
Myr	21	13	31	7	7	106	4		189
Sum	3 978	502	1 214	645	541	1 522	560	104	

Resultat fra endringsanalysen:

Endringsanalysen viser at totalt 306 dekar har gått fra jordbruksareal (fulldyrka jord, overflatedyrka jord og innmarksbeite) til arealtypene bebygd areal eller samferdsel i løpet av måleperioden.

I tillegg har 161 dekar blitt endret fra jordbruksareal til åpen fastmark. En del av disse endringene kan også skyldes utbygging eller andre inngrep.

Det er viktig å presisere at ikke alle registrerte endringer i kartgrunnlaget skyldes faktisk nedbygging. Bedre flybilder og mer presis kartlegging kan føre til justeringer av arealgrenser eller mer korrekt klassifisering av arealtyper, uten at det har skjedd reelle terrenginngrep.

For å avklare hvor stor andel av endringene som faktisk skyldes nedbygging, er det derfor gjennomført en visuell kontroll av et representativt utvalg av kartfigurer. Disse er sammenlignet mot både eldre og nyere flyfoto.

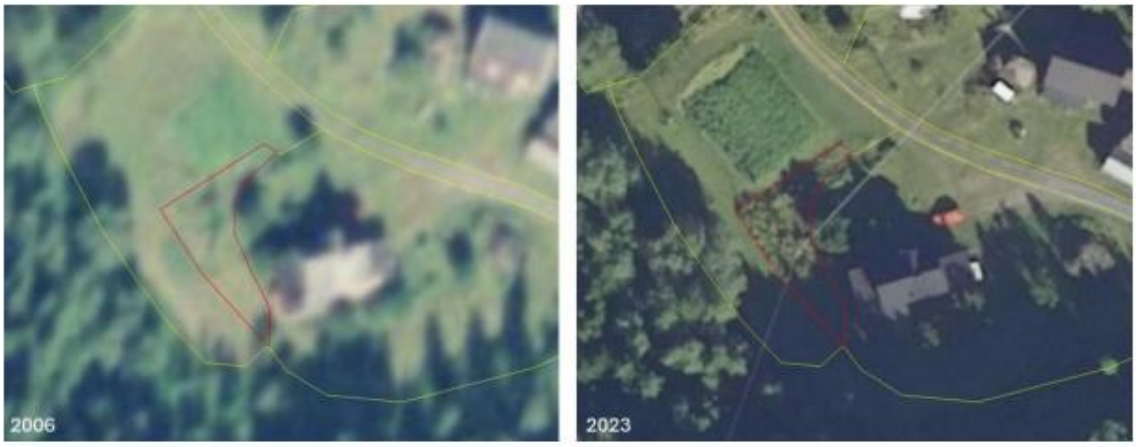
Kontrollutvalg og usikkerhet:

Av de 306 dekarene som er endret fra jordbruksareal til bebygd areal eller samferdsel, er 157 dekar kontrollert.
Av de 161 dekarene som er endret til åpen fastmark, er 109 dekar undersøkt.

Dette utvalget gir en beregnet feilmargin på 5 % ved 95 % konfidensintervall, og anses derfor som tilstrekkelig representativt for å trekke konklusjoner om omfanget av faktisk nedbygging.

Tabell 2 Nedbygd jordbruksareal i perioden 2010 - 2024

Kategori	Dekar endra	Andel nedbygd	Dekar nedbygd
Jordbruksareal til bebygd eller samferdsel	306	77 %	236
Jordbruksareal til åpen fastmark	161	6 %	10
Sum nedbygd			246

Figur 2 Raud avgrensing viser døme på areal som er endra frå fulldyrka jord til bebygd utan at det er skjedd ei utbygging av arealet.

Vurdering av faktisk nedbygging:

Resultatene fra kontrollen viser at:

- 77 % av endringene til bebygd areal eller samferdsel skyldes reell nedbygging

- 6 % av endringene til åpen fastmark skyldes nedbygging

Samlet tilsier dette at om lag 246 dekar jordbruksareal faktisk er bygd ned i kommunen i perioden 2003–2025.

Med en måleperiode på 22 år tilsvarer dette et gjennomsnitt på litt over 11 dekar jordbruksareal per år.

8. Omdisponert jordbruksareal rapportert gjennom KOSTRA

Gjennom KOSTRA (Kommune–Stat–Rapportering) rapporterer kommunene årlig hvor mye dyrka jord (jordbruksareal) som er omdisponert til andre formål etter vedtak etter jordloven og plan- og bygningsloven.

Statistikken gir en samlet oversikt over vedtatt omdisponering av jordbruksareal i den enkelte kommune, og brukes som nasjonalt styrings- og rapporteringsgrunnlag for utviklingen i jordvernet.

Tallene er offentlig tilgjengelige gjennom Statistisk sentralbyrås statistikkbank

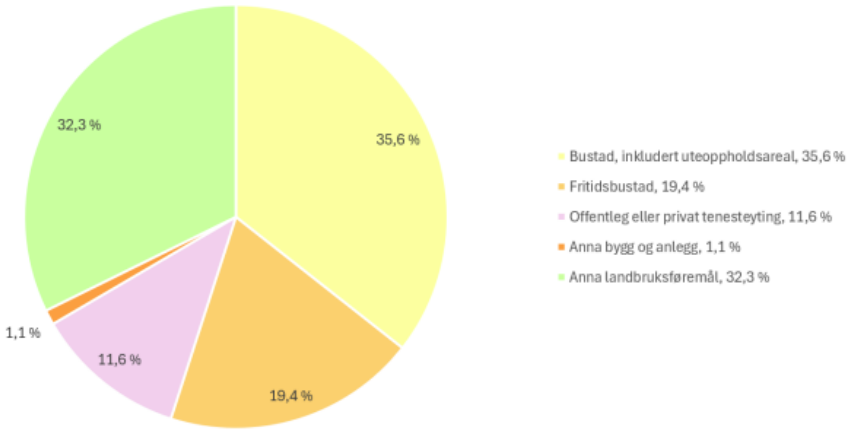
(tabell 11776): https://www.ssb.no/statbank/table/11776

KOSTRA-tallene viser at det i Tjeldsund kommune totalt er omdisponert 294 dekar dyrka jord i løpet av de siste 20 årene.

For perioden 2005–2024 tilsvarer dette et gjennomsnitt på om lag 14,7 dekar dyrka jord per år.

Tallene gir et bilde av den formelle, vedtaksbaserte omdisponeringen av jordbruksareal over tid. Det kan forekomme avvik mellom KOSTRA-statistikk og kartbaserte analyser (for eksempel AR5-endringsanalyser), blant annet fordi datakildene måler ulike forhold. KOSTRA registrerer vedtak om omdisponering, mens kartanalyser fanger opp faktisk endret arealbruk i terrenget.

KOSTRA-tallene bør derfor ses i sammenheng med andre datakilder for å gi et mest mulig helhetlig bilde av utviklingen i nedbygging og omdisponering av jordbruksareal.

Figur 5 Omdisponert dyrka jord etter føremål, rapporter gjennom KOSTRA i perioden 2015-2024

9. Jordbruksareal uten produksjonstilskudd (ute av drift)

Det kan være krevende å få en presis oversikt over hvor stor del av jordbruksarealet som faktisk er i aktiv drift. En viktig kilde til slik informasjon er statistikk fra produksjonstilskudd (PT).

Arealressurskartet (AR5) viser alt jordbruksareal som er dyrket opp og som er i en slik tilstand at det kan brukes til jordbruksproduksjon, uavhengig av om arealet faktisk er i drift til enhver tid. Tall fra produksjonstilskudd viser derimot hvor mye av jordbruksarealet det er søkt om og utbetalt arealtilskudd for.

Ved å koble data fra produksjonstilskudd med arealtall fra AR5 kan en anslå hvor mye jordbruksareal som potensielt er ute av drift.

NIBIO har siden 2018 utarbeidet årlig statistikk og kartvisning for jordbruksareal som kan være ute av drift. Statistikken omfatter blant annet følgende kategorier:

- Areal i søknad om produksjonstilskudd
- Areal oppgitt som midlertidig ute av drift
- Areal uten produksjonstilskudd som ligger på landbrukseiendom
- Areal utenfor landbrukseiendom

Tallene fra produksjonstilskudd indikerer at en relativt høy andel av jordbruksarealet i Tjeldsund kommune ikke er i aktiv drift.

For kommunen gjelder følgende:

- 36,6 % av fulldyrka og overflatedyrka jord er uten produksjonstilskudd

- 44,4 % av totalt jordbruksareal (inkludert innmarksbeite) er uten produksjonstilskudd

Andelen uten produksjonstilskudd er noe høyere enn gjennomsnittet for fylket. Til sammenligning er andelen:

- Troms: 37,1 %
- Nordland: 27,7 %
- Landet totalt: 13,2 %

Tallene gir imidlertid ikke et fullstendig bilde, ettersom enkelte driver jord uten å søke tilskudd, og enkelte driftsformer ikke er tilskuddsberettiget.

For å få et mer presist estimat på hvor mye av arealet uten produksjonstilskudd som faktisk er ute av drift, er det derfor gjennomført en kontroll av et representativt utvalg fulldyrka og overflatedyrka jord uten produksjonstilskudd i 2024. Disse arealene er kontrollert opp mot nyeste tilgjengelige flyfoto.

Undersøkelsen omfatter kun fulldyrka og overflatedyrka jord, ettersom det i praksis er vanskelig å vurdere bruk av innmarksbeite ut fra flyfoto alene. Ulike deler av kommunen er dekket av flyfoto fra 2020, 2022 og 2023. Det er kontrollert at arealene også var uten produksjonstilskudd i det aktuelle flyfotoåret. I tillegg er bilder fra Google Street View brukt som supplement.

Resultatene viser at:

- 95,8 % av jordbruksareal på landbrukseiendom uten produksjonstilskudd faktisk er ute av drift
- 93,4 % av jordbruksareal utenfor landbrukseiendom er ute av drift

Av totalt 5 653 dekar fulldyrka, og overflatedyrka jord uten produksjonstilskudd kan det dermed anslås at om lag 5 332 dekar faktisk er ute av drift.

Dette utgjør om lag 34,5 % av kommunens fulldyrka og overflatedyrka jordbruksareal.

10. Driveplikt

Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrå var det i 2025 registrert 872 landbrukseiendommer i kommunen. Av disse er 731 bebygd, mens 127 er registrert som fritidsboliger. Enkelte av eiendommene er rene skogeiendommer uten jordbruksareal.

Å eie en landbrukseiendom med dyrka jord innebærer forvaltning av arealer av nasjonal verdi. Dette medfører et ansvar for å sikre at jorda holdes i hevd og forvaltes slik at den kan brukes til matproduksjon også i framtiden.

For å sikre dette stiller jordloven § 8 krav om driveplikt på alt jordbruksareal. Driveplikten gjelder for:

- Fulldyrka jord
- Overflatedyrka jord
- Innmarksbeite

Driveplikten gjelder uavhengig av arealets størrelse og gjelder så lenge man eier eiendommen. Skog omfattes ikke av driveplikten.

Driveplikten er personlig og kan oppfylles enten ved at eier driver jorda selv, eller ved bortleie til andre som driver arealet. For at driveplikten skal anses oppfylt må produksjonsevnen opprettholdes, slik at arealet kan brukes til ordinær jordbruksdrift med normal avling.

Ved bortleie stilles det krav om at leieavtalen:

- Har minst 10 års varighet
- Er skriftlig
- Gir driftsmessig gode løsninger

Kommunen kan i særskilte tilfeller gi fritak eller lemping av driveplikten. Dersom driveplikten ikke oppfylles, kan kommunen blant annet:

- Pålegge bortleie for minimum 10 år
- Pålegge tiltak av hensyn til kulturlandskap, for eksempel skogplanting
- Ilegge tvangsgebyr

NIBIO anslår at om lag 13,2 % av landets jordbruksareal kan være ute av drift. I kommunen er tilsvarende andel anslått til om lag 44 %, tilsvarende om lag 8 942 dekar.

Lokale faglag og aktive næringsutøvere har pekt på behov for styrket oppfølging av driveplikten, både for kommunens egne arealer og for private eiendommer.

Kommunen har få store og sammenhengende jordbruksarealer. Mange bruk er avhengige av leiejord for å sikre tilstrekkelig fôr- og beitegrunnlag. Langsiktige leieavtaler er derfor avgjørende for at brukerne skal kunne forsvare investeringer i vedlikehold og forbedring av arealene.

Manglende vedlikehold, som utilstrekkelig drenering, rydding, kalking eller høsting, kan over tid føre til redusert jordkvalitet, gjengroing og svekket produksjonsevne.

Oppfølging av driveplikt er også viktig for å opprettholde et åpent og aktivt kulturlandskap, som har betydning både for bosetting, kulturhistorie, friluftsliv og reiseliv.

Økt oppfølging av driveplikten vil kreve prioritering av ressurser og kapasitet i kommunen.

11. Nydyrking og jordflytting

Nydyrking

Med nydyrking menes fulldyrking og overflatedyrking av jord. Begrepet omfatter også gjenoppdyrking av tidligere jordbruksareal som har ligget ubrukt i mer enn 30 år.

Nydyrking krever tillatelse fra kommunen og er regulert gjennom nydyrkingsforskriften. Forskriften skal sikre at tiltak gjennomføres på en måte som ivaretar hensyn til natur- og kulturlandskap, miljøverdier og gode driftsmessige løsninger for landbruket.

Nydyrking kan bidra til økt matproduksjon og mer rasjonell og bærekraftig drift. Det kan også gi mulighet til å kompensere noe for produksjonstap når jordbruksareal bygges ned. Samtidig regnes nydyrking ikke som et fullgodt alternativ til bevaring av eksisterende dyrka jord.

De viktigste årsakene til dette er:

- Dyrkbar jord er en begrenset ressurs
- Nydyrket areal har som regel lavere produksjonsevne og dårligere jordkvalitet enn etablert dyrka jord
- Nydyrking erstatter ikke nødvendigvis produksjonsgrunnlaget for de samme gårdsbrukene som mister areal til nedbygging
- nydyrking kan komme i konflikt med klima- og miljøhensyn, blant annet ved oppdyrking av skog eller myr, som kan føre til økte klimagassutslipp og tap av naturmangfold

Av disse grunnene vurderes nydyrking primært som et supplement, og ikke som en erstatning for vern av eksisterende jordbruksarealer.

Jordflytting og matjordplan

Jordflytting er et avbøtende tiltak som kan benyttes når nedbygging av dyrka jord ikke kan unngås. Formålet er å ta vare på matjordlaget og gjenbruke det til videre matproduksjon, enten ved nydyrking eller ved forbedring av eksisterende jordbruksareal.

Det blir i økende grad stilt krav om utarbeidelse av matjordplan ved regulering og gjennomføring av tiltak som berører dyrka jord. En matjordplan skal dokumentere:

- Mengde og kvalitet på matjorda som berøres
- Hvordan jorda skal tas av, lagres og håndteres

- Hvor jorda skal flyttes
- Hvordan den skal brukes for å sikre fortsatt matproduksjon

Matjord er en biologisk ressurs med levende organismer og god jordstruktur. Jorda kan raskt tape kvalitet dersom den lagres over tid eller håndteres feil. Lang lagring, sammenpakking eller feil lagring kan redusere jordas produksjonsevne betydelig.

Det er derfor viktig at flytting av jord skjer raskt og planmessig, og at mottaksarealene er klargjort før flyttingen starter. Det må også tas hensyn til risiko for spredning av uønskede arter, plantesykdommer eller fremmede arter mellom områder.

Gjennomføring av matjordplaner bør sikres gjennom rekkefølgebestemmelser i reguleringsplaner og eventuelt følges opp gjennom utbyggingsavtaler

Prioriteringsrekkefølge i jordvernsaker

Ved vurdering av tiltak som berører jordbruksareal bør følgende prinsipp legges til grunn:

1. Nedbygging av dyrka jord skal så langt som mulig unngås
2. Midlertidige løsninger bør vurderes før permanent omdisponering
3. Avbøtende tiltak som flytting og gjenbruk av matjord kan benyttes der nedbygging ikke kan unngås
4. Reetablering av jordprofil og oppbygging av ny dyrka mark gjennom nydyrking vurderes som siste alternativ

Denne prioriteringen tydeliggjør at bevaring av eksisterende matjord gir best jordvernmessig effekt, mens nydyrking er den minst ønskelige løsningen.